

Savaş Ekonomisi Koşullarının Urfa'ya Yansımaları (1939-1945)*
Reflections of War Economy Conditions on Urfa (1939-1945)

Abdullah ORAK**

Özet

1 Eylül 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkeyi askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik yönden olumsuz etkilemiştir. Savaştan önemli ölçüde etkilenen ülkelerden biri de Türkiye'dir. Savaş sürecinde (1939-1945) Türkiye, silahlı tarafsızlık politikası izleyerek savaş dışı kalmayı başarabilmiştir. Ancak bu süreçte savaş ekonomisi koşullarında yaşamış ve çoğu zaman çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Türkiye'nin diğer şehirlerinde olduğu gibi Urfa da savaş ekonomisi koşullarıyla karşı karşıya kalmış ve bunun getirmiş olduğu zorlukları yaşamıştır. Bu çalışmada İkinci Dünya savaşı sürecinde Türkiye'de uygulanan savaş ekonomisi ve uygulamalarının Urfa'ya yansımaları ele alınarak bu uygulamaların ne tür etkiler bıraktığının tespiti amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda savaş sürecinde artan fiyatlar ve tüketim mallarında aksaklıklar, ihtikâr olayları, ekmek karnesi ve varlık vergisi uygulamasının Urfa'da görüldüğü ve şehrin sosyo-ekonomik hayatını derinden etkilediği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Urfa, Savaş Ekonomisi, İhtikâr Olayları, Ekmek Karnesi, Varlık Vergisi.

Abstract

The Second World War, which started on September 1, 1939, adversely affected many countries, especially European countries, in terms of military, political, social and economic aspects. One of the countries that was significantly affected by the war is Turkey. During the war (1939-1945), Turkey was able to stay out of the war

---

*Bu makale, Abdullah Orak tarafından 2015'te hazırlanan II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945), başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının gözden geçirilmiş ve ilaveler yapılmış halidir.

**Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora,
abdullahorak123@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1129-2523

by following a policy of armed neutrality. However, in this process, Turkey lived under the conditions of war economy and faced various difficulties most of the time. As in other cities of Turkey, Urfa also faced the conditions of war economy and experienced the difficulties it brought. In this study, it is aimed to determine the effects of these practices by considering the reflections of the war economy and practices applied in Turkey during the Second World War on Urfa. As a result of the research, it was determined that increasing prices during the war, disruptions in consumption goods, profiteering events, bread card and wealth tax application were seen in Urfa and deeply affected the socio-economic life of the city.

Key Words: Second World War, Urfa, War Economy, Profiteering, Bread Cards, Wealth Tax.

Structured Abstract: In this study, it is aimed to determine how the economic effects of the Second World War were felt and experienced in Urfa. In this context, firstly the literature and then archive search has been done. Especially by scanning the local press archives, Yenilik, Işık and Akgün newspapers, which are among the leading newspapers of Urfa, were examined. Within the extent of the research, it was tried to determine during the war, how the problems encountered in the application of the bread cards, profiteering and price increases in urfa echoed in the local press by using the document analysis method.

In conclusion, It should be stated that the war economy and practices implemented in Turkey during the Second World War deeply affected Urfa. In this process, various problems in reaching basic nutrients in Urfa and the constant increase in prices caused the reaction of the people of Urfa. These reactions were echoed in the local press, difficulties in accessing basic nutrients and incidents of profiteering were frequently mentioned in newspaper reports. It has also been discussed whether the National Conservation Law has achieved its intended purpose in Turkey and especially in Urfa. Another discussion is on the application of bread cards. This practice has been a commitment for the people in Urfa to reach bread equally in the first place. However, problems emerged due to excessive paperwork

in the printing and distribution of bread cards. The lack of adequate infrastructure and personnel in Urfa has made it very difficult to carry out inspections and to find solutions to these problems. This situation sometimes went as far as the fact that the people could not find bread.

The fact that the bread prices determined by the price determination commissions were not considered sufficiently by the bakers or the desire of some bakers to earn more caused the bread to be produced unhealthy, tasteless and/or saltless. In short, the people of Urfa fully felt the negative conditions brought by the Second World War in their daily life and in the economic field.

Giriş

İnsanoğlunun tarihte yaşadığı en büyük acılardan biri olarak tabir edilen Birinci Dünya Savaşı [1914-1918] birçok ülkenin sınırlarını değiştiren, siyasi haritaları yeniden şekillendiren ve imparatorlukların parçalanmasına neden olan bir savaş olmuştur (Uçarol, 2013: 841). Öyle ki savaş sonrası oluşan kaosu çözmek için 1919 yılında Paris Barış Konferansı'nda bir araya gelen devlet adamları bu savaştan “tüm savaşları sona erdiren savaş” olarak söz etmiştir (Aydın, 2002: 400). Ancak çözümlenmeden kalmış sorunlar veya yeni gelişmelerle birlikte süreç farklı bir noktaya taşınmıştır. Özellikle 1930'lu yıllardan itibaren Avrupa güçler dengesinde çeşitli gelişmeler meydana gelmiş, statükocu devletler ile statükonun değişmesini isteyen devletlerarasındaki siyasi, ekonomik ve askeri mücadeleler ülkeleri yeni bir dünya savaşına sürüklemiştir. Nitekim Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırmasıyla İkinci Dünya Savaşı [1939-1945] başlamış ve bu savaş öngörülenin aksine “Avrupa savaşı” olmanın ötesine geçerek beş kıtadan dördünü doğrudan etkisi altına almıştır (Uçarol, 2013: 841; Aydın, 2002: 400).

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı andan itibaren Türkiye'nin temel gayesi ulusal egemenliğine ve toprak bütünlüğüne herhangi bir zarar gelmeden bu badireyi atlatmak olmuştur (Aydın, 2002: 399). Bu duruma bağlı olarak savaş sürecinde izlediği dış politika kendisini sıcak savaşın tahribatından korumuştur. Ancak bu süreçte savaş ekonomisi koşullarında yaşamak zorunda kalmış (Sönmezoğlu, 2011: 406; Şahin,

2009: 81) ve bu koşullar genelde Türkiye özelde ise Urfa'da toplumsal hayatı derinden etkilemiştir.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'de uygulanan savaş ekonomisi uygulamalarının Urfa'ya yansımalarına değinen başlıca çalışmalar arasında Abdullah Orak'ın "II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945)" başlıklı yüksek lisans tez çalışması yer almaktadır. Mustafa Nargülü tarafından hazırlanan "II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa'nın Nüfus Yapısı" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında ise Urfa halkının ekonomik faaliyetlerine genel olarak değinilerek yer yer savaş sürecinde yaşanan sıkıntılar kaleme alınmıştır. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı sürecinin ekonomik koşullarının Urfa'ya yansımalarını müstakil olarak ele alan bir çalışmaya ise rastlanılamamıştır. Buradan hareketle bu araştırmada savaşın ekonomik etkilerinin Urfa'da nasıl hissedildiği ve yaşandığının tespiti amaçlanmıştır. Bu çerçevede öncelikle literatür ve ardından arşiv taraması yapılmıştır. Özellikle yerel basın arşivi taraması yapılarak Urfa'nın önde gelen gazetelerinden olan *Yenilik*, *Işık* ve *Akgün* gazeteleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında savaş sürecinde Urfa'da baş gösteren fiyat artışları ve tüketim mallarında yaşanan aksaklıklar, ihtikâr olayları, ekmek karnesi ve varlık vergisi uygulamasında karşılaşılan sorunların yerel basında nasıl yankı bulduğu doküman analizi yöntemiyle tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Türkiye'de Savaş Ekonomisi Koşulları ve Uygulamaları

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sona ermesine kadar gerek müttefik gerekse mihver devletleri stratejik konumundan dolayı Türkiye'yi kendi saflarında savaşa sokabilmek için çaba harcamıştır. Türkiye ise bu süreçte sıcak savaşa girmeme ve ülkeyi savaşın tahribatından koruma yönünde bir dış politika izlemiştir (Armaoğlu, 2014: 366; Sander, 2014: 147). Bu nedenle savaş sürecinde bir taraftan hem müttefik hem de mihver devletleri ile çeşitli diplomatik ilişkilerde bulunmuş (Sönmezoğlu, 2011: 406) diğer taraftan da her an savaşa girebilme ihtimali karşısında askeri tedbirler almıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin savaş sürecinde izlemiş olduğu silahlı tarafsızlık politikası kendisini sıcak savaşın tahribatından korunmuştur. Ancak bu politika Türkiye'yi savaş sürecinde savaş ekonomisi şartlarında yaşamaya sevk etmiştir (Şahin, 2009: 81).

Askeri seferberliğin ilan edilmesi nüfusun önemli bir kısmının silahaltına alınmasına ve üretim alanından çekilmesine neden olmuştur (Metinsoy, 2007: 56). Büyük bir hızla artan askeri harcamalar¹ sağlam finansman kaynaklarından karşılanamadığından açık finansman kaynaklarına başvurulmuştur. Bu durum devlet harcamalarının savaş dışı herhangi bir ekonomik ya da sosyal amaca yöneltme imkânını ortadan kaldırmıştır (Yaşa, v.d., 1980: 646). Savaş sürecinde üretim ve buna bağlı olarak ulusal gelir hızla düşmüştür (Karluk, 2007: 184; Boratav, 1993: 63).

Bir taraftan savaşın devam etmesi diğer taraftan da savaş ekonomisi koşullarının yaşanması Türkiye'nin dış ticaretinin büyük ölçüde aksamasına hatta tıkanmasına neden olmuştur. Savaş süresince ithal edilen malların üretildiği ülkelerdeki fiyatlarının yükselmesinden dolayı yeterli mal sağlanamamış ve bu malların iç piyasada da bulunmamasından dolayı fiyatlar artma eğilimi göstermiştir. Türkiye'nin ihraç mallarına artan yüksek fiyatlı dış talep, bu malların iç piyasadaki dengelerinin bozulması yönünde bir baskı yaratmıştır. Bu durum ise ülke içindeki üretim ve tüketim dengesinin kurulmasını zorlaştırmıştır (Tekeli ve İlkin, 2014: 84). İthalatın güçleştiği ve üretimin aksadığı bir sırada para tedavülünün de genişlemesi şiddetli bir enflasyona sebep olmuştur (Yaşa, vd., 1980: 87-88).

Yukarıda sıralanan savaş ekonomisindeki olumsuz etkiler ekonomik dengeleri sarsmakta gecikmeyerek Türkiye ekonomisinde kısa sürede mal darlığı ve fiyat artışlarına neden olmuştur (Şahin, 2009: 82). Savaş sürecinde hükümet politikalarının temel hedefi, ordunun ve halkın ihtiyaçlarının karşılanması, piyasada görülen fiyat artışları ve karaborsacılığın önlenmesi olmuştur (Boyko, 2008: 248). Bu bağlamda hükümetin savaş sürecinde ekonomi politikasını yönlendirmek için kullandığı en önemli mekanizma 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilen 3780 sayılı Milli Koruma Kanunu (MKK) ve buna dayandırılarak çıkarılan kararnamelemler olmuştur (Tekeli ve İlkin, 2014: 97).

¹ Savunma harcamalarına ayrılan pay 1938'de %39 iken 1939'da %50'ye ve 1942'de ise %66'ya yükselmiştir. İktisadi ve sosyal harcamalara ayrılan pay 1937 ve 1938'de %27'dir ve 1942'de ise %15'e düşmüştür. Dolayısıyla savunma harcamalarına ayrılan payın artması iktisadi ve sosyal harcamalara ayrılan payın azalmasına neden olmuştur (Tezel, 2002: 446-448).

1.1. Milli Koruma Kanunu (18 Ocak 1940)

MKK'nın çıkarılmasının temel gerekçesi olarak bir taraftan Türkiye'nin her an savaşa girme ihtimali karşısında hazırlık içerisinde olması, diğer taraftan da savaş ekonomisi koşullarında olumsuz bir tablonun yaşanması gösterilebilir (Goloğlu, 1974: 63). MKK ile getirilen düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir:

- “Hükümet özel kişilere ait sanayi ve madencilik tesislerinin hangi malları ne kadar üreteceğini belirleyebilecektir.
- Hükümet vatandaşlara madenlerde ve yol yapımında zorunlu çalışmaya yükümlülüğü uygulayabilecektir.
- Hükümet gerek gördüğü kuruluşlara bir tazminat ödeyerek el koyabilecektir.
- Tarımda ne ekileceğini devlet tayin edecek ve 500 hektarın üzerindeki araziyi gerekirse bir tazminat ödeyerek bizzat devlet işletebilecektir.
- Özel kişilere ait taşıt araçları devletçe belirlenecek fiyatlarla istenilen yerlerde çalıştırılabilecektir. Gerekli görülürse bu araçlar devlet tarafından satın alınabilecektir.
- Özel kesimin yatırımları izin alma şartına bağlanmış ve hükümetin denetimine tabi tutulmuştur.
- Kanun Hükümete özel kişilere ait üretim birimlerinin atıl halde tutmasını önlemek amacıyla, el koyma, çalışmaya zorlama yetkisi vermiştir.
- Hükümet gerekli gördüğü işletmelere kredi, malzeme, uzman eleman ve işçi sağlayacaktır.
- İç ve dış ticarete fiyat kontrolü sistemi getirilmiş, devlet piyasalara alıcı olarak girebilecek ve bizzat ithalat yapabilecektir. İhtiyaç duyulan mallara el koyabilecek ve bunların dağıtımını gerçekleştirecektir” (Şahin, 2009: 82-83).

1.1.1. Milli Koruma Kanunu'nun Uygulanışı

Hükümet hızla artan fiyatları ve ihtikâr olaylarını dizginlemek için MKK'nın kendisine verdiği yetkilere dayanarak çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden biri 20 Şubat 1940 tarih ve 2/12679 sayılı kararnameyle; Milli Müdafaa,

Maliye, İktisat, Ziraat, Münakalât [ulaştırma] ve Ticaret vekillerinden oluşan bir Koordinasyon Heyeti'nin kurulması olmuştur (Tekeli ve İlkin, 2014: 107).

Koordinasyon Heyeti 14 Şubat 1941'de aldığı kararla Ticaret Vekâleti'ne bağlı bir müsteşarlık kurulmuştur. Bu müsteşarlığın görevi; iâşe işlerini düzenlemek, idare etmek ve denetlenmesini sağlamaktır. Buna göre merkezde Ticaret Vekilinin emrinde bir müsteşar, müsteşar yardımcısı ve dört genel müdürlük kurularak bu müdürlükler ayrı ayrı işlere bakmakla görevlendirilmiştir. Ticaret Ofisi,² Petrol Ofisi,³ Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)⁴ ve daha sonra aynı amaçla kurulmuş olan ofislerin işleri burada görülmüştür (Tekeli ve İlkin, 2014: 118; Metinsoy, 2007: 85).

MKK'ya dayandırılarak getirilen bir uygulama da 16 Mart 1942 tarihinde Dağıtım Ofisi'nin kurulmasıydı. Bu ofis halkın ve milli müdafaanın gereksinimlerini karşılamak için hükümetin belirlediği her türlü maddeyi tedarik edip stoklayarak bunların satış ve dağıtımını sağlamıştır. Dağıtım işlevini yerine getirebilmek içinse birlikler oluşturulmuş ve bu birlikler şehirlerde 250 evlik ya da 1.000 nüfusluk her bir bölgede "Halk Dağıtım Birliği" adıyla kurulmuştur. Halk Dağıtım Birliği'nde 1 reis ve 4 azadan oluşan 5 kişilik bir idare heyeti bulunmuş ve bu birlikler hükümetin dağıtımını belirlediği konulardaki kartların ve malların hak sahiplerine verilmesini sağlamıştır (Tekeli ve İlkin, 2014: 120).

Savaş sürecinde hem temel gereksinimlerin karşılanması hem de temel malların fiyatlarının aşırı yükselmesinin engellenmesi için çok yönlü bir çalışma başlatılmıştır. Bu bağlamda öncelikle ekmek yapılacak unun randımanı ve unun içinde ne tür hububatın hangi oranlarda bulunması gerektiği belirlenmiş; daha sonra da unlu mamullerin ve ekmeklerin kişi başına düşen tüketim miktarı sınırlandırılarak 13 Ocak 1942'de ekmek dağıtımında karne sistemine geçilmiştir (Tekeli ve İlkin, 2014: 125-126). Karne sistemi, savaş ya da ekonomik kriz gibi olağanüstü durumların yaşandığı

² Her türlü iâşe madde ve malzemesini satın almak, stoklamak, satmak, ihraç ve ithal etmektir. Ayrıca ilgili konuda üretim yapabilecek hükmi şahsiyetler kurabilme yetkilerine de sahipti (Tekeli ve İlkin, 2014: 119).

³ Halkın ve milli savunmanın gereksinmesini karşılamak için her türlü petrol ürününü satın almak, stoklamak, satmak ve ilgili sanayi tesislerini kurmak yetkileriyle donatılmıştı (Tekeli ve İlkin, 2014: 119).

⁴ 24 Haziran 1938'de çıkarılan 3491 sayılı yasayla kurulmuştur. TMO, buğday ile diğer hububat üretimi ve tüketimini himaye etmekle, silo, ambar inşa etmek ve işletmekle sorumlu olmuştur (Tekeli ve İlkin, 2014: 88-89).

dönemlerde insanların zorunlu ve piyasada az bulunan bir tüketim maddesine görece eşit bir şekilde ulaşmasını sağlamada bir araç olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla ekmek dağıtımında karne sistemine geçilmesiyle birlikte ekmek tüketimi sistemli bir şekilde kısıtlanmış ve kontrol altına alınmıştır (Metinsoy, 2007: 105-106).

En nihayetinde MKK'ya dayandırılarak getirilen uygulamalar ve başvuru önlemler istenilen sonuçları doğurmamıştır. Dr. Refik Saydam'ın vefatı üzerine Şükrü Saraçoğlu tarafından kurulan yeni hükümet, savaş ekonomisini yönetme stratejisini değiştirmiş ve MKK uygulamasını kısmen durdurmuştur. Yeni Ticaret Bakanı Behçet Uz'un bu süreçte piyasayı liberalleştirme politikasını uygulama çabasının doğal bir sonucu olarak fiyat artışları sürmüştür. Bu durum karşısında hükümet çareyi vergilendirme alanında aramış ve TBMM, 11 Kasım 1942 tarihinde "4305 sayılı Varlık Vergisi Hakkında Kanun" adını taşıyan yasayı kabul etmiştir (Kayra, 2011: 49-50; Aktar, 2000: 135).

Varlık vergisi, servet ve kazanç sahiplerinin varlıklarından ve olağanüstü kazançlarından bir defaya mahsus olmak üzere alınacaktı. Belirlenen miktardaki vergi borçlarını bir aylık süre zarfında ödemeyen mükellefler memleketin herhangi bir yerinde genel hizmetlerde çalıştırılacaktı. Hükümet sonunda bu vergiyle umulan amaca ulaşamayacağını anlamıştı. On bir aylık uygulamadan sonra varlık vergisi 17 Eylül 1943 tarih ve 4501 sayılı üç maddelik bir yasayla yürürlükten kaldırılmıştır (Kayra, 2011: 50-51; Goloğlu, 1974: 173-177).

2. Savaş Ekonomisi Uygulamalarının Urfa'ya Yansımaları

Türkiye, belirtildiği üzere İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaş ekonomisi koşullarında yaşamıştır. Bu koşullar yurdun dört bir yanı gibi Urfa'ya da fiyat artışları ve tüketim mallarında aksaklık, ihtikâr olayları, ekmeğin karneyle verilmesi ve varlık vergisi şeklinde yansımıştır.

2.1. Artan Fiyatlar ve Tüketim Mallarında Aksaklık

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Urfa'da tüketim mallarının fiyatları sürekli artmış ve halk bu mallara ulaşma noktasında çoğu kez sorunlarla karşılaşmıştır. Şehirde yaşanan bu sorunlar genel olarak yerel gazetelere yansımıştır. "Tuz Bulunmuyor"

başlıklı haberde gerek lokantacıların gerekse halkın önemli bir kısmının şehir merkezindeki çarşı ve pazarlarda sofralık tuz bulamadığı belirtilmiş ve bu durumdan duyulan rahatsızlık ifade edilmiştir (Akgün, 30 Temmuz 1942: 1). “Tuz ve Kibrit Meselesi” başlıklı haberde bir dükkânın önünde bir çuval tuzun bulunması ve herhangi bir izdiham yaşanmadan halkın bu tuzu satın alabilmesinin mümkün olup olmadığı okuyucuya sorulmuş ve eleştirel bir yaklaşımla tuz sorunu dile getirilmiştir. Haberin devamında da kibrit satın almada yaşanan sıkıntılara yer verilmiştir (Akgün, 6 Mart 1943: 1-2). “Et Meselesi” başlıklı haberde savaş öncesinde gazetelerin birçoğunda etin faydaları hakkında yazıların yer aldığını ve birçok uzmanın etin faydalarını saymakla bitiremediğini ancak savaş döneminde hiçbir uzmanın et ile ilgili herhangi bir şeyden bahsetmediği belirtilerek et sorunu ironik bir şekilde ele almıştır (Akgün, 11 Mart 1943: 1).

Savaş sürecinde yerel gazetelerde yayımlanan haberlerin çoğu Urfa yağı, çay ve şekerin temini ile ilgilidir. Buna göre Urfa yağının fiyatının yükseldiği (Akgün, 5 Haziran 1943: 1), piyasada çay satışının olmadığı (Yenilik, 22 Birinci kânun 1944:1) ve şekerin fiyatının yükseldiği gibi bir de bulunamadığı haberleri yer almıştır (Işık, 13 İkinci teşrin 1940: 1; Işık, 14 İkinci teşrin 1940: 1; Işık, 17 Ağustos 1942: 1; Işık, 16 İkinci teşrin 1942: 1). Bu dönemde fiyatı aşırı bir şekilde artanların arasında temel gıda maddelerinin yanı sıra inşaat malzemeleri de yer almaktadır. Gazetede inşaat malzemelerinin savaş öncesine kıyasla fiyatlarının dört misli arttığı ve bu durumun inşaatlarda kullanılan malzemelerde kısıntıya gidilmesine sebebiyet verdiği belirtilmiştir (Akgün, 5 Şubat 1943: 1).

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Urfa'nın sosyo-ekonomik hayatının derinden etkilendiği ve halkın bu durumdan çokça şikâyetçi olduğunu belirtmek gerekir. “İaşe maddeleri üzerinde iktisadî elden bırakmayalım” başlıklı haberde bu konu ele alınarak halk bilgilendirilmiştir. Haberde dünyanın ve Türkiye'nin içinde bulunduğu savaş haline dikkat çekilmiş, Urfa halkının ülkenin içinde bulunduğu şartları göz önünde bulundurmalarının ve bu şartlara uyum sağlamalarının gerekliliğine işaret edilmiştir. İmkânlar ne kadar kısıtlı olursa olsun, şartlar ne kadar zorlaşırsa zorlaşsın bu durumun bile sıcak savaşa girmekten çok daha iyi olduğu ifade edilmiştir. Haberin devamında

vatandaşların ekonomi anlamında mevcut durumu savaş öncesindeki durumla kıyaslamasının yanlış olacağı belirtilmiştir. Mevcut durumun içinde bulunan koşullara göre değerlendirilmesinin daha sağlıklı bir sonuca götüreceği ve mümkün olduğunca iaşe maddelerinde tasarrufa gidilmesi gerektiği tavsiye edilmiştir (Akgün, 5 Ağustos 1942: 1-2).

Savaş sürecinde Urfa'da fiyat artışlarının yaşanmasının nedenleri arasında halkın ihtiyacından fazlasını satın alması da gösterilebilir. “İhtiyacımızdan fazlasını almayalım” başlıklı haber bu durumun önemli bir göstergesidir. Haberde vatandaşların bir haftalık veya bir aylık yerine bir yıllık ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda tuz almaya çalışmalarının kısa sürede tuz fiyatlarının yükselmesine veya tuzun piyasada tükenmesine neden olduğuna değinilmiştir (Akgün, 14 Ağustos 1942: 1). Esasen bu dönemde birçok maddenin piyasada bulunmaması sadece halkın bu maddeleri çok talep etmesi ya da bu maddelerin sınırlı sayı ve miktarda üretilmesinden kaynaklı değildir. Bu durumun yaşanmasının başka bir nedeni de MKK'nın hükümete verdiği yetkilere dayandırılarak iaşenin temin edilebilmesi için oluşturulan prosedürlerden dolayı aşırı kırtasiyecilik ve bürokrasi kaynaklı gecikmeler olduğunu belirtmek gerekir (Akgün, 6 Son Teşrin, 1943: 4).

2.2. İhtikâr Olayları

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Urfa Belediye Başkanı Ömer Alay'dır. Bu dönemde şehrin içme suyu sorunu bulunmaktaydı ve Ömer Alay ismi daha çok bu konuyla gündeme gelmiştir. (Eser, 2020: 501-517). Bununla birlikte şehirde halkın gündemini önemli ölçüde işgal eden ve halkı doğrudan etkileyen ihtikâr⁵ olayları yaşanmaktaydı. Satıcıları denetlemek ve bu olaylara engel olma konusunda belediyeye sorumluluklar düşmekteydi (Akgün, 4 Ağustos 1942: 1-2; Yenilik, 5 Mayıs 1943: 1).

⁵ Narh fiyatına (temel ihtiyaç maddeleri için belirlenen ve her yerde geçerli olan fiyat için kullanılan tabir) ve önceden belirlenmiş kâr hadlerine uymayan fiyatlar, mal imalatındaki hileler, eksiklikler, fatura hileleri ve satılması yasak olan bir mamulü satmak ihtikâr olarak adlandırılmıştır. Metinsoy, 2007: 82; Hatiboğlu, 1993: 39).

Savaş sürecinde alım gücü yüksek olan kişilerin ellerindeki parayı zaman kaybetmeden mala çevirmesi ve ileride bu malların fiyatlarının yükseleceği öngörüsüyle stok yapması önemli bir sorun oluşturmuştur. Bu durum mal darlığı/kıtlığını beraberinde getirerek fiyatların hızla yükselmesine ve ihtikâr olaylarına sebebiyet vermiştir (Tekeli ve İlkin, 2014: 95). “Gazetelerde ihtikâr haberlerini okurken” başlıklı haberde Urfa’da yaşanan ihtikâr olaylarına değinilerek satıcıların daha fazla kazanma hırslarının halka zulüm ettiğine, memleketin içinde bulunduğu durumu fırsata çevirmenin elle tutulur bir tarafı olmadığı ifade edilmiştir. Ardından ihtikâr olaylarına karşı halkın topyekûn hareket etmesi durumunda bu sürecin daha makul koşullarda yaşanılacağına değinilmiştir (Akgün, 28 Ağustos 1942: 1-2).

Urfa halkı savaş yıllarında tüketim mallarına ulaşma noktasında büyük zorluklar yaşamaktaydı. Bütün zorlukların yanında bir de muhtekirin (vurguncunun) faaliyetleri sürecin daha çetin yaşanmasına neden olmuştur. Bundan dolayıdır ki ihtikâr faaliyetleri içerisinde olanlar için şu cümleler sarf edilmiştir: “Muhtekir, yollu kazancın üstünde kâr arayan bu gözü aç adama insafsız demek için insan hiç tereddüt etmiyor. Mahdut, malum bir gelir vüsatında yaşayan bir vatandaşa ihtiyacı olan eşyaları satarken onun kesesini bütçesini alt üst eden ve satılan malın hakiki bedelinin kat kat üstünde bir fiyat olarak servetini arttırmak isteyen bir insan hiç şüphesiz insafsızdır ve vicdansızdır.. Vicdanını, insafını kapu dışarı etmiş olan muhtekir, vurguncu çok dar düşünceli ve etrafını da görmeyen gözü bir âmadır. Çünkü vurguncu etrafını görse, vatandaşlarına karşı yaptığığın ne olduğunu düşünebilse para hırsının dört açtığı gözlerini kapar ve o fiili yapmaktan vazgeçer. Vurguncu bugünkü dünya durumu karşısında Ulus için yurd için en fena ve tehlikeli bir insandır. Böyle insanları kanun pençesine teslim etmek ve cezalandırmak bu hususta hiçbir vatandaşın yüreğinde merhamet olmamalıdır” (Yenilik, 29 Eylül 1942: 1).

“Yine Şeker Bulunamaz Oldu” başlıklı gazete haberinde Urfa’da ihtikâr olaylarının devam ettiği anlaşılmaktadır. Haberde şehirdeki dükkânların hemen hemen hepsinde şeker satışının olmadığı ve bunun bir ihtikâr faaliyeti olduğu belirtilmiştir. Haberin devamında muhtekirin (vurguncunun) daha fazla kazanma hırsının halkı zor durumda bıraktığına değinilerek satıcıları denetlemekle görevli kişi

ve kurumların bu konuyla ilgilenmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Yenilik, 27 Mayıs 1943: 1). “Şekere Bir Çare Bulmak Lazım” başlıklı haberde de aynı sorun ele alınmıştır. Satıcıların şekeri satıştan kaldırıp stokladığına değinilerek şekerin daha sonra yüksek fiyatlarla satılacağı ve bu durumun da bir ihtikâr olayına yol açacağı belirtilmiştir. Haberin devamında “..az gelirli yurttaşların cılız çocuklarının bir parça şeker gıdasını alabilmeleri için ve şekere ihtiyacı olan her yurttaşın hakkını hasis keselerini doldurmak için ihtikâr yoluyla çekmek suretiyle faaliyet gösterenlere karşı alâkadarların göz açtırmamalarını tekrar dileriz” (Yenilik, 28 Mayıs 1943: 1) denilmiştir.

MKK'nın verdiği yetkilere dayandırılarak getirilen bir uygulama da satıcıların satışı ne şekilde yapacağıydı. Bu uygulama ile satıcılara ticarethanelerindeki mallara etiket koyma ve fiyat listelerini açıkça görülebilecek yerlerde bulundurma zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca satıcılara alışveriş esnasında eğer satın alınacak mal kalmamış ise müşterinin talep etmesi halinde o malın kalmadığına dair bir vesikayı gösterme mecburiyeti getirilmiştir (Tekeli ve İlkin, 2014: 101).

Alım-satım esnasında yaşanılabilecek çeşitli sorunlar ile ilgili yapılan düzenlenmelerin denetlenmesi de ayrı bir önem taşımıştır. “Etiket Meselesi” başlıklı bir gazete haberinde belediye yetkililerinin esnafı denetlemekle görevli olduğunun altı çizilmiştir. Fiyat belirleme komisyonluklarının belirlediği fiyattan daha yüksek bir fiyatla satış yapan veya ürünün üzerinde satış fiyatını gösteren bir etiketi bulundurmayan bir satıcının cezai yaptırıma tabi tutulması gerektiği yetkililere hatırlatılmıştır. Sıkı denetimlerin olması halinde satıcıların halka yüksek fiyat ile ürün satma durumunun ortadan kalkacağına ve bu şekilde ihtikâr faaliyetlerinin de önüne geçileceğine değinilmiştir. Haberin devamında belediye görevlilerinin denetimi sırasında bir satıcının ürünün üzerine etiket koymadığı ve bu durumdan dolayı satıcıya ceza kesildiği örneğine yer verilmiştir. Böylece Urfa halkı fiyat etiketleri konusunda bilgilendirilmiş ve ihtikâr faaliyetlerinin önüne geçilmesi için belediyenin satıcıları sıkı denetimlere tabi tutmasının gerekliliğine işaret edilmiştir (Akgün, 4 Ağustos 1942: 1-2).

İhtikâr faaliyetlerinin önüne geçilmesi için yerel gazetenin bu konuda halkı bilgilendirmesi önemli bir çabadır. Ancak daha sonraki süreçte satıcıların fiyat

belirleme komisyonluklarının belirlediği fiyatlara pratikte riayet etmemesi Urfa halkının iaşe maddelerini yüksek fiyatlarla almasına neden olmuştur. Belediye görevlilerinin de yerinde ve etkin denetim yapamaması şehirde ihtikâr olaylarının devam etmesine yol açmıştır. Bu durum ise halkın savaş sürecini daha çetin yaşamasına sebep olmuştur. (Akgün, 3 Şubat 1943: 1).

MKK'nın verdiği yetkilere dayandırılarak getirilen bir başka uygulama ise fatura sistemi olmuştur. Bu uygulama ile satış tutarı 100 kuruştan fazla ise satılan malın miktarını ve fiyatını gösteren bir faturanın satıcı tarafından müşteriye verilmesi yükümlülüğü getirilmiştir. Fakat bu uygulamaya pratikte bazen uyulmamış ve satıcılar yapmış oldukları satışları faturaya çok az yansıtmıştır (Metinsoy, 2007: 96-97). Öyle ki Urfa'nın Sarayönü Mahallesi'nde bir satıcının satışını yaptığı şekerin faturasını müşteriye vermemesi şikâyet konusu olmuştur. Mahkemeye intikal edilen bu olayın neticesinde, satıcının suçu sabit görülmüş ve satıcı cezai yaptırıma tabi tutulmuştur (Akgün, 3 Şubat 1943: 2).

İaşe temininde bir sistemin oluşturulması ve bu sistem dâhilinde halka ihtiyaç maddelerinin sağlanması savaş ekonomisi koşullarında önemli bir konudur. Ancak bu sistemin yeterli alt yapısının oluşturulamamasından dolayı sistem bazı kişiler tarafından suiistimal edilmiş ve halk çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır (Akgün, 6 Nisan 1943: 1). Yerel gazetede yayımlanan bir haber tam da bu konuya örnek teşkil etmektedir “...Günden güne düşen buğday fiyatını hesaba katmadan buğdayın pahalı olduğu zamanlarda verilmiş olan ekmeğin narhı idame edilecek olursa gün ekmeğini furunlarda tedarik etmek zaruretinde bulunan halkın hakkı mahdut kimselere yedirilmiş olur kanaatindeyiz. Bugünkü fiyata ve düşmesi kati olan yarınki buğday ve odun fiyatına üç yüz gramlık bir ekmeğin yirmi dört kuruşa satılmakta olması halkın lehine olmadığı hususi belediyemizin dikkat nazarından kaçmaması gerekir...” (Yenilik 5 Mayıs 1943: 1). Haberden de anlaşılacağı üzere ihtikâr faaliyetlerinin engellenebilmesi için belediye yetkililerince yeterli ve etkin denetimin yapılması büyük önem taşımaktadır. Savaş sürecinde Urfa'da halkın şikâyet ettiği bir başka konu ise ekmeğin karneyle verilmesi ve buna bağlı olarak uygulamada ortaya çıkan sorunlardır.

2.3. Ekmek Karnesi Uygulaması

Savaş ekonomisi koşullarında MKK çerçevesinde iaşe teminine yönelik olarak alınan kararlarla ekmek tüketimi sınırlandırılmış ve ekmek dağıtımında karne sistemine geçilmiştir. Ekmek karnesi uygulamasına önce İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde başlanılmış ve daha sonra da diğer şehirlerde devam edilmiştir (Tekeli ve İlkin, 2014: 126-127). Ekmeğin karneyle verildiği şehirlerden biri de Urfa'dır. Burada bu uygulamaya 1 Eylül 1942 tarihinden sonra geçilmiştir (BCA, 30.10/185.273.23).

Aile nüfuslarının kalabalık olması ve yemek kültüründe ekmeğe verilen önemden dolayı ekmeğin karneyle verilmesi uygulaması Urfa'da çeşitli şikâyetlere neden olmuştur. Cumhuriyet döneminde daha önce böylesi bir uygulama ile karşılaşmamış olan Urfa halkı doğal olarak ilk etapta bu duruma alışamamıştır. Tarımla ön plana çıkan ve üstelik buğday üretiminin zengin olduğu bu şehirde ekmek tüketimi kısıtlamasının olması Urfa halkına ağır gelmiştir. Konuyla ilgili yerel gazetede yer alan "Ekmeğin Urfada da karne usulü ile dağıtılması işi şimdiye kadar bu hususta hiçbir tahdide alışmamış bulunan Urfa için ilk anda biraz ağır geldi. Onun için, buğdayı bu kadar bol olan bir mıntıkada bu maddenin serbest satışının men edilmesini garip ve manasız bulanlar var.." ifadeleri tam da bu durumu yansıtmaktadır. Yine de halkı bilinçlendirmek amacıyla haberin devamında ekmeğin karneyle verilmesinin temel nedenlerine değinilerek dünyanın ve Türkiye'nin içinde bulunduğu durum hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. (Yenilik, 3 Ağustos 1943: 1)

Şehirlerde ekmeğin karneyle verilmesi uygulamasının yürütücüleri vali ve belediye başkanıydı. Bu görevliler gerekli ve yararlı gördükleri tedbirleri alma noktasında tam yetkiyle donatılmıştır. Dolayısıyla ekmek karnesi uygulaması valilik ve belediye koordinasyonunda yürütülmüştür (BCA, 30.10/185.273.23). Urfa'da ekmeğin karneyle verilmesiyle birlikte prosedür ve kırtasiyecilikten kaynaklı olarak uygulamada bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Ekmek karnelerinin temininde aksaklıkların yaşanmasından dolayı burada iki gün üst üste ekmek alımında sorun yaşanmıştır. Ancak Vali Hasip Koylan bu sorunla ilgilenererek ekmek karnelerini temin etmiş ve ilgili kişilere ulaşılmasını sağlamıştır (Yenilik, 9 Temmuz 1943: 1).

Savaş sürecinde ekmeğe konulan narh fiyatı fırıncılar tarafından oldukça düşük görülmüş ve fırıncılar zaman zaman ekmeğin fiyatına zam yapılmasını talep etmiştir. Zam yapılmadığında ise çeşitli şekillerde işleri yavaşlatarak direnmişlerdir. Böyle durumlarda ya bazı semtlerdeki fırınlarda belirli bir saatten sonra ekmeğin satışı yapılmamış ya da kalitesi oldukça kötü ve az sayıda ekmeğin üretilmiştir (Metinsoy, 2007: 123). Ekmeğin konusunda yaşanan sıkıntılardan dolayı Urfa halkının tepkisi şu ifadelerle dile getirilmiştir: *“İşittiğimize ve öğrendiğimize göre dün de furunlardan ekmeğin alabilmek çok müşkül olmuş ve birçok vatandaşlar günlük ekmeklerini alamamışlardır. Takdir edilir ki ekmeğin ihtiyacı semizotu veya 2 metre bez ihtiyacı gibi değildir. Furundan günlük ekmeğin ihtiyacını temin eden bir vatandaş bu ihtiyacını bir gün gideremez olursa aç kalır. Bu gün ekmeğin alamadım, yarın bulur alırım! denemez. Öteden beri bir türlü tamamen düzenine girdirilemeyen şehrimizin şu furunlar derdini, bol mahsullü böylesi bir senenin yeni mahsul başlağıcı mevsimi olan bu günlerde olsun bir parça daha düzenli bir yola koymaları alâkadarlardan beklenen önemli bir memleket derdine meselesidir. Bunun hallini istiyoruz...”* (Yenilik, 23 Mayıs 1943: 1).

Ekmeğin karneyle verilmesi uygulamasının başarılı olabilmesi için ekmeğin üreticilerine ve fırıncılara büyük sorumluluk düşmüştür. Bu sorumluluğun yerine getirilebilmesi için de yetkililerin, fırıncıları yerinde ve etkin denetlemesi hayati derecede önem taşımıştır. Fırıncıların daha fazla kazanabilmek için kendilerine ayrılan ekmeğin kapasitesinin büyük çoğunluğunu lokantacılara ayırması ekmeğin temininde aksaklıkların yaşanmasına yol açmıştır. Halk ekmeğin alabilmek için sabahın erken saatlerinde fırınların önünde ekmeğin sırasına girmiş ve hatta bazı günler ekmeğin alamamıştır. Bu durumda şikâyetler artmış ve Urfa halkı yetkililerden bu soruna bir çözüm bulmasını istemiştir (Akgün, 29 Mart 1943: 1-2).

Ekmeğin konusunda yaşanan diğer bir sorun da kazançlarını arttırmak isteyen fırıncıların başka bir yola başvurmalarıdır. Genel itibarıyla fırıncılar fiyat belirleme komisyonlarının belirlediği fiyattan daha yüksek bir fiyatla satış yapamadıklarından dolayı ekmeğin maliyet fiyatını başka yollarla azaltma yoluna gitmiştir. Ekmeğin yapılanına daha fazla çavdar, arpa ve bazı durumlarda kepek, bulgur ve fasulye unu katmışlardır. Dolayısıyla ekmekler sağlıksız ve tatsız bir şekilde üretilmiştir (Metinsoy,

2007: 124-125). Urfa'da bu sorunun ciddi boyutlara ulaştığı şu ifadelerden anlaşılmaktadır: “Şehrimiz furunlarının çıkardığı ekmeklerin ne halde olduğu halkımızca malumdur. Rengi esmerdir fakat bu renk, yüzde 25 arpa karıştırılmasından değil, buğdayın yıkanmadan taşıle toprağıle vesair yabancı maddelerle öğütülmesindedir. Yenirken ağza ve boğaza bir takım cisimler batmaktadır ki bu da unun elemeden kepeğıyle ve her türlü eşyasile katıp ve ekmek yapılmasındandır. Yılımız feyizli oldu. Altı aylık zaman içinde Urfada da buğdayın kilosu bir liradan 25 kuruşa düştü. Yalnız furunlarımız için değil ticaret için bile istendiğı kadar buğday temin etmek şimdilik Urfa'da müşkül değildir. Böyle olmakla beraber, furunlarımızın çıkardığı ekmek, alâkadarlar olmaları lâzım gelenlerinin nedense gözlerinden kaçmış bulunuyor!. Rica ederiz, ekmeğın rengi düzelmiyorsa eskisi gibi kalsın.! Yalnız şu ağza ve boğaza batan arpa kenetlerinin bir santimetre uzunluğuna yakın kabuklarına ekmekten uzaklaştırmasına bir çare yapalım” (Yenilik, 24 Birinci teşrin 1943: 1).

2.4. Varlık Vergisi

Türkiye'nin birçok şehrinde olduğu gibi Urfa da varlık vergisi uygulamasından etkilenmiştir. Bu verginin alınmaya başlanmasıyla birlikte Urfa'nın yerel gazetesi halkı bu konuda bilgilendiren haberler yayımlamış ve tarh olunan vergiyi ödemeyen kişilerin iş mükellefiyetine değinmiştir. (Yenilik, 19 İkinci Kânun 1943: 2; Yenilik, 21 İkinci Kânun 1943: 2; Yenilik, 22 İkinci Kânun 1943: 1; Yenilik, 23 İkinci Kânun 1943: 1-2). Urfa'daki varlık vergisi mükellefleri bu vergiyi ödeme noktasında önemli ölçüde zorlanmışsa da bunların tamamına yakını vergi borçlarını ödemiştir. Bu dönemde varlık vergisine tabi olup da vergi borcunu ödemeyen mükellefler bir başka ifadeyle Urfa'da vergi borcu nedeniyle devletin çalışma zorunluluğı getirdiğı işlerde çalışmaya gidenler olduğuna dair bir bilgiye ulaşılmamıştır (Yenilik, 16 İkinci Kânun 1943: 1; Yenilik, 5 Mart 1943: 1).

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'de uygulanan savaş ekonomisi ve uygulamalarının Urfa'yı derinden etkilediğini belirtmek gerekir. Bu süreçte Urfa'da temel besin maddelerine ulaşmada çeşitli sorunlarla karşılaşılması ve fiyatların da sürekli olarak artması halkın tepkisine neden olmuştur. Bu tepkiler yerel basında yankı

bulmuş; gazete haberlerinde temel besin maddelerine ulaşmada yaşanan zorluklar ile ihtikâr olaylarından sıklıkla bahsedilmiştir. Türkiye genelinde ve Urfa özelinde Milli Koruma Kanunu'nun hedeflenen amaca ulaşip ulaşmadığı da tartışılmıştır. Diğer bir tartışma da ekme karnesi uygulaması üzerinedir. Bu uygulama Urfa'da, ilk etapta halkın eşit bir şekilde ekmeğe ulaşması noktasında bir taahhüt olmuştur. Bununla birlikte karnelerin basımı ve dağıtımında aşırı kırtasiyecilikten kaynaklı sorunlar ortaya çıkmıştır. Urfa'da yeterli alt yapı ve personelin yokluğu ise bu sorunlarla ilgili denetim yapılmasını ve bunlara çözüm getirilmesini oldukça zorlaştırmıştır. Bu durum bazen halkın ekme karnesi bulamaması gibi sonuçlara kadar gitmiştir.

Fiyat belirleme komisyonlarının belirlediği ekme fiyatlarının fırıncılar tarafından yeterli görülmemesi veya kimi fırıncıların daha fazla kazanma arzusu ekmeğin sağlıksız, tatsız ve/veya tuzsuz üretilmesine neden olmuştur. Kısacası Urfa halkı, İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu olumsuz koşulları gündelik hayatta ve ekonomi alanında iyiden iyiye hissetmiştir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv

BCA, 30.10/185.273.23.

B. Gazeteler

Akgün, 30 Temmuz 1942.

Akgün, 4 Ağustos 1942.

Akgün, 5 Ağustos 1942.

Akgün, 14 Ağustos 1942.

Akgün, 28 Ağustos 1942.

Akgün, 3 Şubat 1943.

Akgün, 5 Şubat 1943.

Akgün, 6 Mart 1943.

- Akgün, 11 Mart 1943.
Akgün, 29 Mart 1943.
Akgün, 6 Nisan 1943.
Akgün, 5 Haziran 1943.
Akgün, 6 Son Teşrin, 1943.
Işık, 13 İkinci teşrin 1940.
Işık, 14 İkinci teşrin 1940.
Işık, 17 Ağustos 1942.
Işık, 16 İkinci teşrin 1942.
Yenilik, 29 Eylül 1942.
Yenilik, 16 İkinci Kânun 1943.
Yenilik, 19 İkinci Kânun 1943.
Yenilik, 21 İkinci Kânun 1943.
Yenilik, 22 İkinci Kânun 1943.
Yenilik, 23 İkinci Kânun 1943.
Yenilik, 5 Mart 1943.
Yenilik 5 Mayıs 1943.
Yenilik, 23 Mayıs 1943.
Yenilik, 27 Mayıs 1943.
Yenilik, 28 Mayıs 1943.
Yenilik, 9 Temmuz 1943.
Yenilik, 3 Ağustos 1943.
Yenilik, 24 Birinci teşrin 1943.
Yenilik, 22 Birinci kânun 1944.

C. Kitap ve Makaleler

- AKTAR, A. (2000), *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARMAOĞLU, F. (2014), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- AYDIN, M. (2002), *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945*, Ed. B. ORAN, *Türk Dış Politikası*, c. 1, (s. 399-476), İstanbul: İletişim yayınları.
- BORATAV, K. (1993), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ESER, G. (2020), *Urfa Belediye Başkanlığı'nda Ömer Alay Dönemi (1933-1946)*, Ed. M. YILMAZ-A. AKSU, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Cemal Aksu Armağanı*, (s. 501-517), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- GOLOĞLU, M. (1974), *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Ankara: Kalite Matbaası.
- HATİBOĞLU, Z. (1993), *Türkiye İktisadının Geçmişi, Bugünü ve Geleceği*, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- KARLUK, S. R. (2007), *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- KAYRA, C. (2011), *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- METİNSOY, M. (2007.), *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*, İstanbul: Homer Kitabevi.
- SANDER, O. (2014), *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara: İmge Kitabevi.
- SÖNMEZOĞLU, F. (2011), *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları.
- ŞAHİN, H. (2009), *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- TEKELİ İ., İLKİN, S. (2014), *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, c. 2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TEZEL, Y. S. (2002), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- UÇAROL, R. (2013), *Siyasi Tarih (1789-2012)*, İstanbul: Der Yayınları.
- YAŞA, M. v.d., (1980), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, İstanbul: Akbank Kültür Yayınları.

D. Tezler

BOYKOY, S. (2008), *II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Yapısı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

NARGÜLÜ, M. (2019), *II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa'nın Nüfus Yapısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ORAK, A. (2015), *II. Dünya Savaşı Sürecinde Urfa (1939-1945)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.